

ne gidebilmek için, beş gün yürümek lâzımdı. Tarihte bu reislerin zamanını tesbit etmek müşküldür.

Bazıları, hususiyle *Saoki* (18), hıristiyan *Uygurları*'yle yukarıda zikrettiğimiz hıristiyan *Türk* generali *Tszi* zamanına teşmil ederler.

Bu hıristiyan *Türkleri*'nin hayat ve âdetleri henüz putperestlikte bulunan kardeşlerinininkinden hiç farklı değildi. Umumî dilleri çağatay diyalekti idi. Kullandıkları hıristiyan ilâhileri bunu gösterir.

Bazılarının *Tatar* dedikleri bu hıristiyan *Türkler* çadır altında yaşarlardı. Kendileri gibi halis *Türk* ırkına mensup papazları, diakosları ve keşişleri vardı. Bunların adedi 400.000 kişi kadar sayılır.

Türkeli'de hıristiyanlığın mevcudiyetine ve yayılışına dair müracaat edilecek bir çok meraklı eserler vardır. Hususiyle *Cordier*'nin «*Mogollar* idaresinde *Çin* ve *Asya*'da hıristiyanlık», *Pelliot*'nun «*Orta Asya*'da hıristiyanlar» ve *von Harnack*'ın çok tanınmış «*Die Entwicklung des Christentums*» isimli büyük eseri ki, hıristiyanlığın *Türkeli*'de yayılması hakkında tarihî esaslara müsteniden yazdıkları bir otorite olup, oraya müracaat pek faidelidir. Oldukları gibi vermiş olduğumuz bu esaslar, her ne kadar dağınık iseler, yine *Türkeli*'de, *Türk* ecdadı diyarında çok ehemmiyetli bir hıristiyanlığın mevcudiyetini şüphe olunmaz derecede isbat ederler.

Bununla yalnız yabancı türkoloğlar değil, *Türk* müverrihleri de alâkadar olsalar gerektir; zira kendi şerefli ırklarının geçmişinin şüphe kaldırmayan tarihidir.

Kendilerini, geçmişte *Türkler*'le bir çok bağları bulunan *Avrupa* hıristiyan ırklarına yaklaştıran *Türk* ırkının bu meraklı cihetini, büyük *Atatürk* tarafından tesis edilmiş olan tarihî araştırma *Türk* cemiyetinin gölgede bırakmıyacağına eminiz.

Dr. A. von GABAİN (Ankara) : **Hun - Türk Münasebetleri.**

Bir hareket noktası ve bir gaye olmaksızın ilmin araştırma yapması pek ender görülen bir şeydir. Harbi umumîden önceki sanatın «sanat, sanat içindir» düsturiyle ifade ettiği kendi kendine yeterlik, bugün gerek sanat ve gerekse dünyanın geniş ilim muhitlerinde artık itibarını kaybetmiştir. Bugün bilginin mücerret şe-

killerini yeniden reddedip, umumî görüşe girişmek isteyişimiz, bilgileri tamamıyla şahsî bir problematiğin emrine tahsis etmek ifade eder. Bu neviden bir araştırma metodu eşyayı içinde, ebedî ve değişmez hayat şuuru zaviyesinden seyrettirir; öyle ki, terkipteki bazı boşluklar, bazan tamamıyla zarurî bir şekilde, hads ile tamamlanır. Bu çalışma şekli, tabiatıyla, kendi zaviyemizden yapılmış fantaziler tehlikesiyle sıkı sıkıya bağlıdır. Bu yüzden ortaya cesurane faraziyeler atılır; bunlardan görüş ayrılıkları doğar; bir zamanlar bir muhitin taraftarlarınca hakikaten nihaî telâkki edilen kanaatler sık sık değişir.

Garp ilmi sinoloji ile uğraşmağa başlar başlamaz elde edilen yeni bilgileri aynı zamanda ilminin ve dünya görüşünün kadrosu içinde tertiplemeğe koyulmuştur. Bize *Orta Asya*'dan, büyük *Mogol* hânlarının saraylarından ve *Çin*'den haber veren orta çağın bir kaç cesur seyyahından sarfınazar edersek, 16, 17, 18 inci asırların sonlarındaki katolik misyonerlerini ilk *Avrupalı* sinologlar olarak kabul edebiliriz. Bu misyonerlerin arasında âlim olanları da vardı. Bunlar *Çin* imparatorlarına heyetşinas, riyaziyeci ve mühendis olarak hizmet etmişlerdi. Aralarında tarihçi ve lisaniyatçı olanlar, bugünkü yardımcı ilim malzemesinin emirlerine âmade olmamasına rağmen, sinolojide müptedi sıfatıyla büyük işler görmüşlerdir.

Mesele :

Bu ilk sinologların, henüz hiç işlenmemiş bulunan bu araştırma sâhasının sayısız meseleleri içinde derhal garp tarihini aydınlatacak taraflarla alâkadar olmaları, gayet tabiidir. Çünkü 5. inci, 13. üncü ve 15. inci asırlarda *Avrupa*'da zuhûr eden, *Hunlar*, *Moğollar*, *Türkler*, hep şarktan gelmişlerdir. Meçhul ve korkunç şark, *Avrupa*'ya daima felâketler yollamıştı. Bunun içindir ki, *Yesuitler*, *Çin*'in tarih menbalarında bir zamanlar korku salmış olan bu milletlerin menşei hakkında, malûmat arıyorlardı. Ve hakikaten bu menbalarda, *Çin*'in şimalinde yaşamış olan ve *Çin*'de olmıyan milletler hakkında, pek çok kayıtlara rastlanırdı. *Çin*'de olmıyan bu milletleri başlangıçta sinoloji, millî ve siyasî bir vahdet ifade etmeği düşünmeksizin, *Tatarlar* ismi altında topladı.

Bu gibi yabancı kavimlerin isimlerinin çince yazıdaki sureti temsili, bugünkü telâffuz ile, meselâ *Hiung-nu*, *Wu-sun*, *K'i-tan*, *You-juan*, *Tu-kiu Ti* ve saire şeklinde idi. *Çin* yazısı yabancı kelimeleri temsile az elverişlidir. *Çin* yazısında her işaret muayyen kıymeti haiz bir harf değildir; ancak bir tam ve tek heceli kelimedir.

Bunun sureti telâffuzu ise işaretin şeklinden, bazan hiç istidlâl edilemez; ekseriya ancak takribî olarak istidlâl edilebilir. Bundan başka, kelimelerin sureti telâffuzu, tabiatıyla, zamanla değişmiştir; fakat yazılış şekli, bazan kaligrafik değişmeler müstesna, son iki bin senedenberi aynı kalmıştır. Bu hal hususî bir güçlük meydana çıkarır ki, bunu da bir misalle izah edelim:

Nurlandırıcı mânasına gelen *Buddha*, yani *Hind* dininin bânisinin unvanı, *Çin* rahipleri tarafından bizim takvimimizin başlangıçlarında temsil edilmiştir. Bu işaretin o zamanki sureti telâffuzu *but* şeklinde idi. Binaenaleyh kelimenin bir hece halinde kısaltılması, her ne kadar bir vuzuhsuzluk yaratmışsa da, yine de gayet uygun düşen takribî bir kıymet ile kısaltılmıştı. Fakat bu işaretin bugünkü sureti telâffuzu *fo* şeklindedir. *Buddha* kelimesini sanskritçeden öğrenmemiş olduğumuzu farzederseniz, fo'nun orijinal dilde *Buddha* diye telâffuz edildiğini nasıl istidlâl edebirdik. Bundan dolayı, şu son 300 senede, *Avrupa* sinolojisi, *Hiung-nu* ve sairinin gizlediği hakikî isimler nelerdir? bilmecesini çözmeye mütemadiyen uğraşmıştır. Fakat *Türkler*'in menşei meselesinde, ancak içinde yaşadığımız asrın başlarından itibaren katî araştırmalar yapılmış bulunuyor. *F. Wirth, E. Chavannes, İ. de Groot, O. Franke, P. Pelliot* gibi âlimler, orijinal *Çin* tarihi eserlerinden ve *Çin* ve *Japon* tefsirlerinden yeni malûmat meydana çıkarmışlardır. Bundan başka *B. Karlgren*'in mesaisi sayesinde, yirmi senedenberi, çincenin M. S. 600 senelerindeki sureti telâffuzu hakkında da malûmata sahip bulunuyoruz. Bu sayede eski yabancı kelimelerin ve bunlarla beraber mevzuubahs kavimlerin adlarının büyük bir hürmetle yeniden inşası imkânını kazanmış bulunuyoruz. Bu yeni araştırmalara istinaden şu meselelerin yenibaştan ele alınıp gözden geçirilmesi yerinde olur kanaatindeyim: *Çin* tarihçileri *Türkler* ve *Hunlar* hakkında neler bildiriyorlar? Bu malûmata göre *Türkler*'in *Hunlar*'dan neşet ettikleri nazariyesini kabul mü, yoksa tadil etmek mi icap eder?

Geçen asırda *Hunlar* ve *Çinliler*'in dediği gibi *Hiung-nular* bir defa *Mogollar*'la, diğer bir defa da *Türkler*'le bir tutulmuştu. Bunların *Finler* ile, hattâ *İslâvlar* ile aynı olduklarını iddia edenler bile olmuştur. Keza *Avrupa*'da zuhûr eden *Hunlar* ile *Çinliler*'in *Hiung-nu* dedikleri kavmin birbirlerine nisbeti hakkında da fikirleri ayrılıyor. Bu sonuncu meseleye geçmek istiyorum; sadece *Hiung-nular*'ın *Türkler*'e olan nisbetinden bahsedeceğim.

Hiung-nular :

Çin'in en eski tarih me hazları *Shu-king* mecmualarıdır. En eski kısımları, 3. üncü asra kadar çıkar. Daha bu ilk fasıllarda *Çin*'in şimalinde göçebe olarak yaşayan, M. S. 5. inci asra kadar *Çin* için tehlike olmakta devam eden bir yabancı kavim, zikri geçen büyük *Hun* devleti, Milâddan önceki devirlerde göçebe halinde idi; ve bu yüzden hudutları da seyyaldi. *Shan-yu*'nun, yani imparatorun ekseriya bulunduğu mıntaka ki, bugünkü iç ve dış *Mogolistan*'a teka-bül eder. Hân devrinde (M. L. 206 - M. S. 221) *Çin*'in *Hiung-nular*'a karşı vaziyeti büsbütün güçleşmişti. Bu devirde her hükümdarın ana meselesi, şimal komşularıyla kabili tahammül bir münasebet tesis edebilmek olmuştur. Bazı imparatorlar harplere sürüklenmişler, bazıları dostluk muahedeleri akdetmişler, bazıları ise cizyeye yaklaşan devamlı hediyeler vermeğe mecbur kalmışlardır.

M. S. 4. üncü ve 5. inci asırlarda *Çin* iki kısma ayrılmıştı. Merkezi, bugünkü *Nan-King* havalisinde bulunan cenup kısmı, kısa ömürlü *Çin* hanedanları tarafından idare edilirdi. Keza şimalde de hanedanlar kısa fasıllarla birbirlerini takip ediyorlardı. Bunlar bazan *Çinli*, bazan yabancı idiler ve hiç biri şimalde yalnız başına tam bir hâkimiyet tesis edememiştir. Bilâkis bir çok insan hayatına mal olan harplerle bu topraklarda çarpışıp duruyorlardı. Şimal devletlerine «16 devlet» denir. Bunlar *Çinliler*'in, *Hiung-nular*'ın, *Sien-pi* ve *Tibetliler*'in kurdukları devletlerdi.

Bu devletlerden dördü, her ne kadar tamamiyle onlar tarafından meskûn sayılmazlarsa bile, *Hiung-nular* tarafından kurulmuştur.

Evvelâ 329-319 arasında, bugünkü *Shan-si* eyaletinde yaşamış olan *Ts'ien-chao* devleti kurulmuştur. Bu devletin hanedanı, kendilerini M. S. 2. nci asırdaki büyük *Hiung-nu İmparatoru Mao-tun*'un ahfadı telâkki ediyorlardı.

Bu devlet, yine bir *Hun* devleti olan şark komşusu *Hou-chao*'lar (319-352) tarafından ortadan kaldırılmıştır. *Hou-Chao*'ların sarayında inkişaf halinde bir kültür hayatı hüküm sürüyordu. Daha yeni göçebelikten kurtulmuş olan bu hükümdarlar mimariyi, *Konfüçiyüs* âyinlerini ve hattâ *Orta Asya*'dan yeni ithal edilen *Buddhizm*'i himaye ve teşvik ediyorlardı.

Bu devlet inkiraz bulduktan sonra, *Hunlar*'ın yeni bir devlet kurmaları için 50 senelik bir zamanın geçmesi icap etmiştir. Daha henüz *Hiung-nu* kavmi *Mogolistan*'da büyük bir devlet sahibi iken, bir felâkete kurban gitmiş ve bu kavmin bir kısmı M. S. 54 sene-

sinde Çin'in idaresi altına girmişti. Bu Hunlar, bugünkü *Shan-si eyaletine* iskân edilmişlerdi. Pek çok şan ve şöhrat sahibi olan *Holien* ailesi bu *Hunlar'a* mensuptu. 4. üncü asrın sonlarında bu aileden *Po-Po* adlı birisi *Hou-Ts'in Krallığı* sarayında büyük bir nüfuz sahibi oldu. Bu devlet bugünkü *Shên-si* eyaletinde, *Tibetliler* tarafından kurulmuştu. 407 senesinde *Po-Po* o zamana kadarki efendilerinden ayrılıp, kendi başına, *Shan-si* eyaletinde, *Hia* adını verdiği yeni bir devlet kurdu. *Po-Po* kendine *Shan-yu* unvanını ilâve etti. Hattâ daha sonraları *Hia* imparatoru unvanını aldı. Bununla evrensel Çin hâkimiyeti hakkında kararını ifade etmiş oluyordu. Bu devletin şarkında ebedî bir tehlike olan kudretli *Pei-Wei* bulunuyordu. Bu devletin 426 senesinde *Hunlar* için felâketli olan bir harpte, bunlardan neler iğtinam ettiğini işitmek entere-san olur. Lâyuat mükemmel sığır sürüleri iğtinam edilmişti. Binaenaleyh içtimaî teşkilât, henüz yarı göçebe bir halde idi. 432 senesinde *Shan-yu* devletinin bânisinin haleflerinden biri *Tu-Yu-Hun* kavmi tarafından esir edilip *Pei-Wei* kralına gönderilmiştir. *Shan-yu* burada idam edildi ve *Hia* devleti bu suretle sona erdi.

16 devletten 4. üncü *Hun* devletinin ömrü de *Hia* devletinkine benzer. 401 senesinde bugünkü *Kan-su* eyaletinin şark taraflarında *Tsu-Kü* ailesinden *Meng-sun* adında biri tarafından *Pei-Liang* devleti kurulmuştur. Bu devlet *Tarim* memleketlerinin mahrecinde olması dolayısıyla hususî bir ehemmiyeti haiz idi. Bu vaziyet bu devlete transit mallardan bir çok varidatla beraber siyasî bir itibar kazandırıyordu. *Meng-sun* mâhir bir siyasî idi. Orta Çin'deki *Çinliler* ile diğer yabancı devletlerle, hattâ bazan *Pei-wei* arasındaki münasebetleri idare etmeği çok iyi biliyordu. Bütün muhariplik kabiliyetine rağmen o da coşkun bir buddhist idi. *Meng-sun'un* ölümü ile, devletin en büyük kudret âmili, ortadan kalkmış oldu. Hâlefî, muharipten ziyade âlim idi. 439 senesinde kudretli *Pei-Nei* bu devlete harp ilân ettiği zaman, kral, uzun zaman mukavemet etmeden, teslim oldu. Şüphesiz ki, bu tarzı hareket, *Hun* kavminin düşüncelerine uygun değildi. Bu kavmin bir kısmı kralın kardeşinin idaresi altında, 442 senesinde, garba doğru çekildi. *Shan-Shan* ve *Turfan* mintakalarında yeniden bir *Hun* devleti teşekkül etti. Bu devlet 460 senesine kadar devam edebilmiştir. Sonraları bu devlet te ortadan kalkmıştır Bu kavmin geri kalan kısmının daha garba, *Volga'ya* kadar hicret etmiş olduğu zannediliyor.

Şimaldeki 16 imparatorluğun m u v a k k a t devlet teşekkülleri de nihayet yine bir yabancı kuvvet tarafından, 436 seneden-

beri *Tarim* memleketlerinin içine kadar, şimalde tek başına hâkim bulunan, *Pei-Wei* devleti tarafından istihlâf edilmiştir. 6. ncı asrın ortalarında bu devlet şark ve garp yaralarına ayrılmıştır. Şark kısmını bir *Çinli* idare etmesine mukabil, garp kısmında *Yu-Went'ai* adında bir *Hun* icrayı hükümet etmekte idi. 557 senesinde o zamana kadarki *Wei* imparatoru, bu *Hun* ailesine tahtını bıraktı; *Yu-Wen*'ler devletlerine *Pei-chou* adını verdiler. *Tu-Kiu* kavmiyle bu *Hun* devleti oldukça gergin bir münasebet halinde yaşamıştır. Gerçi hükümdar *Tu-Kiu Kralı Mu-hân*'ın kızı ile evli idi; gerçi bu kavim ile askerî bir ittifak da yapılmıştı. Fakat, 563 senesinde *Hunlar*, şarktaki müziç rakipleri *Pei-Ts'i* devletini ortadan kaldırmak istedikleri zaman *Tu-Kiu*'lar kendilerini namertçe terketmişler ve *Hun-Chou*'ları ağır şekilde mağlûp olmuşlardı. Buna rağmen 557 den itibaren bütün şimal *Chou*'ların elinde kalmış, maamafih sulhü temin için *Tu-Kiu*'lara cizye ödenmiştir.

Yığınlarla insana mal olan son asırların harpleri ve talân seferleri, muharip *Hunlar*'ın da nihayet takatlerini tüketmişti. *Yang-Kien* isimindeki bir *Pei-Couh* hükümdarının, *Çinli* kayınpederi 581 senesinde iktidarı ve imparatorluk unvanını kendi lehine gasbetti ve böylece *Hunlar*'ın şarkî *Asya*'daki son büyük devlet teşekkülleri de yıkılmış oldu. Aynı zamanda *Hunlar*'ın *Çinlilik* için mâna ve tehlikeleri de ortadan kalktı. *Hunlar*, *Çinliler*'in hafızasında yaşamakta devam etmişlerdir ve çok hareketli geçen 4-6 ncı asırlarda müstevliler ile yerliler arasında bir çok evlenmeler vukua geldiği için, bugünkü şimalî *Çin*'de yaşayan insanların ırkını tayinde rol oynamışlardır. Fakat *Hunlar*; kudret âmili olarak, tarih sayfasından artık çekilmiş oldular. *Çinliler*'i bundan sonra şimalden tehdit eden diğer yabancı millet, *Türkler* olmuştur.

Türkler :

Çinliler *Türkler*'i ne zamandanberi tanırlar? Meseleyi daha dar vazedelim. *Çinliler* *Türk* ismini ne zamandanberi zikrederler? *Hollandalı* sinolog *de Groot* da, daha ilk çağda zikri geçen *Ti* kavmiyle, eskiden sureti telâffuzu *D'iek*, nazarı dikkatimizi celbediyor. *De Groot*, bu kelimedede *Türk* isminin ilk yazılış şeklini bulmak istiyor. Zannıma göre bu faraziye isbat edilemez. Çünkü *Çinliler* bütün yabancı kavimleri, cihetlere göre, umumî tabirlerle tesmiye ederlerdi. Cenuptaki bütün yabancılara *Man*, garptakilere *Kiang* derlerdi. Keza şimal kavimleri de çok umumî olarak *Jung* veya *Ti* diye tesmiye edilirdi. *Ti* kelimesinde bu faraziyeyi isbat

edecek mahiyette, *Türkler*'e uygun vasıflar bulmak imkânsızdır. Zira *Ti*'ler müferrit bir kavim değildi. Bilâkis şimalde oturan, meçhul ve memlekete sık sık akınlar yapan kavimlerin heyeti umumiyesi idi.

Hayır, *Türk* ismi, *T'u-Küe* şeklinde, eski telâffuz *Tür-Kit*, *T'ust-kiwot* olarak, *Çin* tarihine girer. M. S. 600 senelerine ait malzemeyi cemedan *Su-ei* annalleri, ilk defa olarak, bu kavim hakkında esaslı malûmat verirler. Bu annallere nazaran *Tu-Kiu* veya *Türkler*, az zaman evvel hâkimiyetleri altına girdikleri *Jou-Juan*'ların demircileridir ve *Kim-shau*'da *Aleon* dağlarında otururlar. İhtimal burada *Mogol Altayları* kastedilmek isteniyor. Aynı mehzada *Türk* kavminin miğfer şeklinde olan bir dağda yerleşmiş olduğu iddia edilir. Bu şekle bakılarak evvelâ dağa, sonra da oradaki kavme *T ü r k* adı verilmiştir. Belki de bu, sadece halk etimolojisidir. Uygurcada *Türk*, genç, kuvvetli demektir. Bu kavim *A-Shi-na* ismindeki bir hanedanın hükmü altında idi; bu hanedan M. S. 439 senesinde 500 aile ile birlikte, yukarıda bahsi geçen *Pei-Liang Hun* devletinin inkirazından sonra, *Pei-Wei* devletinin orduları önünde *Kan-su* eyaletinden çekilmişti. Binaenaleyh şu nokta göz önünde tutulmalıdır: *Türk* ismi orta çağın ilk zamanlarında *Çinliler*'ce, bugün bizim anladığımız mânada, garpta *Lehistan*'dan, şarkta *Tangnu-Tuwa*'ya kadar diğer milletler arasında dağılmış bir halde yaşayan büyük milletler ailesine verilen bir isim değildir. Bilâkis, bu aileden yalnız tek bir kabile bu şekilde tesmiye ediliyordu. Bu kabile sonraları o kadar kuvvetlenmiştir ki, oba, kabilelere de kendi adını vermiştir. Bu vaziyet taharriyatımızı güçleştiriyor. Zira mühim olan nokta *Hiung-nu*'ların, bilhassa bu kabilenin ecdadı olup olmadıkları değildir, belki de *Uygurlar*'dan *Selçuklar*'ın, *Kırgızlar*'ın ve diğerlerinin bu milletler ailesine nisbetleri ne idi meselesi mühimdir. Belki de bugün bildiğimizden çok fazla kavimler *Türk*'tüler, belki de bilâkis kelime benzerliklerine istinaden, bazı kavimleri *Türk* telâkki eden faraziyeler yanlıştır. Araştırmalarımızda emniyetle yürüeyebilmek için tercihan *T'u-Kiu*'larla ve bunlarla beraber lisanlarının türkçe olduğu kâfi derecede bilinen *Uygurlar*'la meşgul olacağız.

Hiung-nu'ların ve *Türklerin* aynı oldukları hakkındaki deliller:

Tarihe ve lisaniyata ait mülâhazalar, tarih sayfasından erkenden çekilen *Hiung-nu*'larla, sonradan meydana çıkan *Türkler*'i aynı telâkki etmeğe sevketmişlerdir.

6. ncı asra ait bir eser olan *Wei* annalleri 545 senesinde şunları yazıyorlar: *T'u-Kiu*'lar *Hiung-nu*'ların *A-shi-na* adındaki ayrı bir koludur. Bu malûmat, her halde doğru sayılamaz. Çünkü yukarıda da söylendiği gibi, *A-shi-na*'lar sadece bir hükümdar ailesi idi. Bu eserin müellifi olan *Wei-shou*, son *Hun* devleti *Pei-Chou*'ların zamanında yaşamıştı. Bunların menşei hakkında en iyi malûmata sahip olması lâzım gelir. *Wei-shou*'lar maalesef, bir kaç defa yeni-baştan yazılmışlardır. Hattâ sonuncusu II. inci asırdadır. Bundan dolayı herhangi bir notun sonradan yapılan bir ilâve olup olmadığından hiç emin olamayız.

Keza *Uygurlar*'ın da *Hunlar*'ın ahfadı olduğu söylenmiştir. Bu haberi veren *T'an-shu*'dur (Fa. 195, *Kin-T'ang-shu* ve *Sin-T'ang-shu*, fas. 217). Bu eserler esas itibariyle 10. uncu asırda kaleme alınmışlarsa da, çok daha eski menbalara istinat ederler. Meşhur menbalar, *Uygurlar*'ın *Solenga* hayvanlarını otlattıklarına, 6. ncı asırda *Pei-Wei* devrinde, *T'ie-le* yani *Tölas* tesmiye edildiklerine de işaret ederler. *Uygurlar* yüksek arabalar kullanırlardı. Arabaların yüksek, yani büyük tekerlekli olması, öyle ehemmiyetsiz bir vâkıadır ki, burada bir suitefehhümün mevcut olup olmadığı akla gelir. Yüksek arabaya çince *Kao-Ku* denir. İmdi *Tölas*'lar hakikaten doğrudan doğruya *Kao-ku* tesmiye edilir. Binaenaleyh bu, bir yabancı isminin yazıdaki temsil şeklidir. Bazı *Çin* müellifleri bunu görememişler ve ismi yanlış olarak, kelime mânâsında anlamışlardır.

T'ang-Shu'ların 217 nci faslında *Uygurlar*'ın on beş kabilesinden birine *Hun* — eski telâffuzu (*B. Karlgren*, 508) *G'ubn* — adı veriliyor. Acaba bu *Hun* kelimesinde eski *Hiung-nu* adı mı gizlidir? Acaba eski şerefli *Hiung-nu* kavminin ananesine tevarüs eden bu kabilenin kendisi midir? Ayrıca zikredelim ki, aynı menbaa göre *Uygurlar*'ın diğer ismi, *Wu-hu* — eski telâffuzu (*B. Karlgren*, 1288 ve 120) *uo* — idi. *V. Thomsen*'in kabul ettiği bir faraziyeye göre bu isim *Oğuz* adının diğer bir tarzda yazılışdır. Bu ayniyet reddedildiği takdirde *İslâm* müellifleri tarafından çok kullanılan bu *Türk* kavmi adının *Çin* müelliflerinde hemen hiç zikredilmediği görülür.

Bunların menşeiine ait şayanı itimat tradition'lar yanında, ef-sanevi olanları da vardır ki, bunları da zikretmek isterim. *Wei* annalleri *Tu-Kiu Kralı A-shi-na* hakkında şu malûmatı verirler: *Türk-ler* bir komşu kavim tarafından tamamıyla mağlûp edilip, tek bir erkek çocuktan başka hepsi imha edildiler. Bu çocuğun bacakları kesilip kırlarda terkedildi. Bir dişi kurt, bu çocuğu kendine evlât

edinip ona yiyecek taşıdı. Sonraları bu çocuk kurtla eşleşti. Dişi kurt düşmanların yeni takiplerinden kurtulmak için *Kao-chang* havalisine, yani *Turfan*'a kaçtı. Kurt buradaki dağlık mıntakada etrafı yüksek dağlarla çevrilmiş, içinde büyük, mahsuldar bir çayır bulunan derin bir mağaraya rastladı. Bu harikulâde mağarada dişi kurt 10 tane erkek çocuk doğurdu. Bunlardan birinin adı *A-shi-na* idi. Bu genç adamlar, etraftan kadın tedarikine çalışırlardı. Aradan bir kaç nesil geçince, bunlar bir millet halinde mağarayı terkettiler ve *You-Yuan*'ların hâkimiyeti altına girdiler.

Wei-Shu'lar ise bu menseden şüphe ederler ve başka haber verirler. Onlara göre *T'u-kin*'lerin menşei, *Hun* devletinin şimalinde yaşamış olan *So* devletindedir. Bu kayıтта da bir dişi kurt, bir *A-shi-na*'nın anası olarak gösterilir. Bu kavimde maderşahîlik hâkimdir.

Pei-shi'lerin 99 uncu faslında *Uygurlar*'ın ecdadı oldukları zannedilen *Kao-ku*'lar hakkında, bunların bir *Hun* prensesi ile bir kurttan geldikleri söylenir. Şu halde *Türkler*'in *Hiung-nu*'ların soyundan geldiklerine dair olan vuzuhsuz hatıraya bir de totem hayvanı olan kurt menşei ilâve ediliyor. Bu son efsane, yalnız *Türkler*'e mahsus değildir. M. S. 174 senesinde kavmi ile beraber *Yu-chi*'ler tarafından *Hiung-nu*'lara sürülmüş olan *Wu-sun*'ların bir hükümdarının da bir kurt tarafından emzirildiği rivayeti vardır ve nihayet *Y'uan-Ch'ao-pi-shi*'ye göre *Mogollar* da kendilerini boz bir kurtla beyaz bir dişi geyikten hâsıl olmuş sayarlar.

T'u-Kiu'ların 439 da terkettikleri ülke, *Hun* hâkimiyeti altında idi. Bu ülkede, yukarıda mezkûr, bugünkü *Kan-su* eyaletinin şarkındaki *Pei-Siang* hükümeti hâkimdi. Bu devletin ve ahalsinin ne derecede *Hun* olduğunu tesbit etmeğe imkân yoktur. *Pei-Liang*'ın kendisi de, aynı yerdeki bir *Çin* devletinin enkazı üzerinde kurmuştu. Maamafih *Türkler*'in bir *Hun* devletinden hicret etmeleri, bir *Hun* kavminin mevcudiyetini isbat eder.

Yukarıda zikrettiğim gibi *Pei-Liang*'ın şark komşusu *Hia* devleti de bir *Hun* ailesi olan *Ho-Lien*'ler tarafından idare ediliyordu. *T'u-Kiu*'ların hükümdar ailesi *A-shi-na*'lara *Hia* ismi veriliyordu. Her ne kadar bu isim ilk defa olarak 11. inci asırda, *Sung* devrindeki bir eserde — *Tung-shi* — zikrediliyorsa da, çok şayanı itimat sayılabilir. *Pei-Liang*'ın zıddına olarak *Hia* tesmiyesi, 5. inci ve 6. ncı asırlarda az çok millî bir mefhuma delâlet eder gibidir. Zira bir *Hia* lisanının pek çok bahsi geçiyor. Meselâ *A-sh-ina*'ların saray muhafızlarına fu-li denildiği zikredilir. Bu, *Hia* dilinden bir keli-

medir ve kurt mânasına gelir. Bu *Hia* kelimesi türkçedir ve *Hörü'*nün bir diğer yazılış şeklidir.

Kozlow sefer heyetinin tetkik ettiği kavmimizin başlangıç devirlerine ait ve büyük bir ihtimalle *Hunlar*'dan kalan şimalî *Mogolistan* mezarlarında saç örgüleri bulunmuştur. Saç örgüsü taşımak, bir Çin âdeti değildir. Bu saç tuvaletini *Çinliler*'e ilk defa olarak *Mand-shu*'lar kabul ettirmişlerdir. Yine bu saç tuvaleti son iki asırda zorla ortadan kaldırılmak istenmiştir. Çünkü bu tuvalet *Çinliler*'in uyanan millî duygularına yabancı ve dolayısıyla utanılacak bir şey diye telâkki edilmiştir. Hayır; uzun saç taşımak bir Çin âdeti değildir. Halbuki *Türkler*'de böyle bir âdet vardı. 630 senelerinde *Talas*'ta, garbî *Türkistan* havalisinden geçen Çin hacısı *Unan-Tsang*, hükümdarın saçlarını serbestçe dalgalandırdığını, halbuki diğer bütün *Türkler*'in saçlarını ördüklerini bildirir. *Türkler*'le *Hunlar* arasındaki diğer karakteristik benzerlikler şunlardır: 553 senelerinde *Wei-Shu*, tenkitkâr bir şekilde şöyle söyler: *Türkler*, yaşlılara hürmet etmezler. Bu Çin ahlâkının esas kaidelerinden biridir. Onlar, bilâkis *Hunlar* gibi gençlik kuvvetine ehemmiyet verirler.

Birinci asırda telif edilmiş olan Çin'in en esaslı tarih eseri *Shi-ki* (110 uncu fasılda) *Hiung-nu*'ların dini hakkında şöyle der: *Hunlar* her yılın beşinci ayında ecdatlarına, göke, yere ve ruhlara kurbanlar takdim ederler. *Mogolistan*'daki *Göktürk* kitabelerinden de, *Türkler*'in, ecdadı gök ve yeri tâzim ettiklerini biliyoruz.

Hem *Hiung-nu*'lar, hem de *T'u-Kiu*'lar hakkında *Çinli*'lerin mantığına uymayan şu âdet zikredilir: Evlâtlar ölen babalarının karılarıyla evlenirler (her halde üvey anneleriyle olacak).

Şu halde *Türkler* bazı Çin tarihçilerine göre, *Hiung-nu*'ların ahfadı olarak addedilirler. *Türkler*, *Hiung-nu*'ların idaresinde bulunan bir mıntakadan gelmişlerdir. Bu mıntakada *Çinliler*, *Sien-pi*'ler ve *Tibetliler*'den maada *Hiung-nu*'lar da otururlardı. *Türkler*'in bazı âdetleri tıpkı *Hiung-nu*'larınkı gibi idi. *Türkler*'le *Hiung-nu*'ların aynı olduğuna dair, lisan bakımından bazı alâmetler vardır. Bunlardan birisini daha evvel göstermiştik; *Hia* — yani *Hun* kelimesi *Huhi* — türçede hörü demek idi.

Bizce malûm olan en büyük *Hiung-nu* imparatoru, M. S. 174 senesinde ölen *Mao-tun*'dur. Bu iki işaretin eski telâffuzu (604 ve 1144, B. *Karlgren*) takriben *Mam-tuon* idi. *F. Wirth* bunun haxatur veya hatur'un diğer bir yazılış şekli olduğunu mukni bir tarzda

göstermiştir. Bu kelime ilk şekilde kahraman mânasına olarak, pek çok kullanılır.

De Groot, *Shi-ki*'de kullanılmış olan *ao-t'o* kelimesine — eski telâffuzu *çu-t'nât* (B. *Karlgren*, 494 ve 1138) — işaret eder. Bu *Hiung-nu*'larla *Tung-hu*'lar arasında bir hudut mıntakası olduğu için, *de Groot* bunu daha kat'î mânasiyle askerî mıntaka diye kabul eder ve bunu uygurcada kullanılan ve aynı zamanda almancadaki horde kelimesinde yaşamakta olan ordu ile bir telâkki eder.

M. S. 1. inci asırda yazılan ve *Shi-ki*'nin mabadi olan *T'ien-han-shu*'larda şöyle deniyor: *Hiung-nu* imparatoru *Shan-yu*'nun ünvanı *Ch'eng-li-ku-tu* idi. Eski telâffuz *T'ung-liei* (B. *Karlgren* 527 ve 1208) ve *Kno-D'uo* (ve 426 B. K. 1133); burada türkçede çok tanınmış iki kelime bulunuyor: «Tanrının büyüklüğü» mânasına gelen *tangri* ve *Gut Tangri* şekli uygurcadan maada, bir çok *Türk* lehçelerinde de müstameldir ve fazla olarak mogolcada da kullanıldığını ilâve edelim. *Anadolu* türkçesindeki tanrı, gök ve *Allah* mânasıdır. *Gut* ve uygurcada azamet, vakar, rahmet, saadet ve aynı zamanda sulh mânalarına gelir. Bir *Shan-yu*'ya verilen bu «tanrının büyüklüğü» ünvanı bir *Uygur* için semantik tarafiyle de çok kolay anlaşılır. *Manahai Uygur* hükümdarlarının taşıdıkları ünvanları hatırlatmak isterim: *Kün ai tangridam* ve *Kut bulmuş* «güneş ve ay tanrısından büyüklüğünü almış olan»; buradaki eski *Çin* sefreti müsteşarı nazarı dikkatimi *tu*, eski telâffuzu *d'uok* (B. *Karlgren*, 654) kelimesine celbetti.

Bu kelime daha *erh-ya*'da, *Chou* devrinde, Milâddan önceki 1. inci binyılda kullanılıyordu ve yak veya sülün tüylü bayrak mânasına geliyordu. Bu kelime lisan bakımından türkçedeki tuğ kelimesinin aynı olabilir. *Çin*'deki yazılış şekli yabancı bir kelime olduğuna delâlet ediyor. Binaenaleyh mevzuubahs olan *Türk* lehçelerinde kullanılan, bir *Hun* kelimesidir.

M. S. 1. inci asırdaki bir *Shan-yu*'nun kılıcına *King-lu* — eski telâffuzu *Kieng-lu* (B. *Karlgren*, 577 ve 381) — adı veriliyor. Bu kelimedede tebintik kelimesi *Gingiray* (iki taraflı bıçak) ile aynıleştirilmiştir. *Wei-Shu*'larda (95 inci fasıl) icrayı hükümet etmekte olan *Hia* ailesi *S'Ho-lien*'lerin ceddine *Tie-fu* veya *Tie-fa* adı verilir; daha eski sureti telâffuzu *T'iet-pino*'dur (B. K. 16, 47, 991). Bu zat bir *Hun*'un ve *Sien-pi*'nin oğludur. Yani menşei itibariyle iki lisan konuşurdu. *Boodberg* bundan dolayı bu işaretin *Tilmacı*'nın «mütercim», diğer bir yazılış şekli olduğunu zannediyor. Bu kelime uygurcada *Kalmarcim* şeklinde, mogolcada da müstameldir.

P. Pelliot'nun gösterdiği *Hung Kuo-lo* k e m e r kelimesi — eski sureti telâffuzu *Kwâk-lâk* — (B. K. 478, 411) türkçe k u r m u ş kelimesiyle aynı köktendir. (*Toung-Pao*, 1928). *Shi-ki, Hunlar*'ın kullandıkları ehli hayvanlar meyanında *Kuo-t'i katırı* — eski sureti telâffuzu *Kiwet-d'iei* — (B. K. 440 ve 980) zikreder ki, bu da türkçedeki katıra tekabül eder.

Tabii, yavaş yavaş, huncada, türkçe kelimelerle aynı mânaya gelen daha bir çok akraba kelime bulunacaktır. Filhakika şimdiye kadar da pek çok teklifler yapılmış bulunuyor. Fakat emin olmadığım için bunları burada zikretmek istemiyorum.

Ayniyet aleyhindeki deliller :

Türk ve *Hunlar*'ın ayniyeti lehindeki delillere rağmen, bir takım şüpheli taraflar kalıyor ki, bunlar da meseleyi daha dakik olarak halletmek bakımından faydeli ve müsmir olabilirler. Zaten burada *Türk* milletinın mazisini derinden kavramağa uğraşılıyor. Bi-naenaleyh teferruat nevinden mülâhazalar için dahi olsa, sabırla dinlenebileceğimi ümit edebilirim. Mümkünü muhtemelden ayırmak için tenkit şartları, hattâ lüzumundan fazla bile olsa, hayırlıdır.

Çin tarihçilerininin zihniyetini göz önünde bulunduralım: Fasılalarla bile olsa, ikide bir *Çin*'in kapılarına dayanan kudretli *Hiung-nu* kavminin uyandırdığı endişe, uzun asırlar zarfında yaşamakta devam ediyordu. *Hiung-nu*'ların ortadan kaybolup da, bunların yerine *Türk* adı altında diğer bir kavmin şimalde, *Çin* devletinin düşmanı olarak aynı rolü oynamaya başlaması, bu *Türkler*'in de *Çinliler* tarafından, yeni isim altında türeyen eski rakipleri olarak telâkki edilmesine sebep teşkil etmez mi?

Bu gibi yanlışlığa *Türk* menkulâtı da yol açabilir. Şüphesiz *Türkler* de aynı topraklarda yaşamış olan şanlı seleflerinin ananelerini muhafaza etmişlerdir. Meselâ imparator ismi *Mao-tun*'un istimali de bunun bir delilidir. *Mao-tun* uygurcada *Bagatun* demektir. Yiğit ve cesur mânasında, isim veya sıfat olarak kullanılır. (*Türk* kelimesindeki kuvvetli mânası da ihtimal, esastaki bir ismin bu suretle sıfat şekline tahavvülünden ileri gelmiştir). *Türk* kavminin büyük bir kısmının *Hun* hâkimiyeti altında yaşadığını kabul etmek lâzımdır. Acaba bizzat *Türkler* — onların sulbünden gelmemelerine ve yalnız ananelerinin varisi olmalarına rağmen — kendilerine büyük *Hiung-nu*'ların ahfadı göziyle bakamazlar mı?

Diğer bir hal, böyle bir ananenin *T'u-Kiu*'larda mevcut olduğuna delildir; *Türkler*'in Kaganı *Bumin* — *Çinliler* bunu yazıda *Tu-*

men şeklinde temsil ederler — 552 senesinde, o zamana kadarki efendileri *You-Yuan*'ları mağlûp edip te, müstakil olduğu zaman, *Y-Li-Ko-hain* unvanını aldı. Bu da hunca *Shan-yu* ile aynı mânaya gelir — bu Çin işaretinde hiç güçlük çekmeden halis türkçe *İ l q a g a n*, devletin hükümdarı, veyahut *İ l i g - q a g a n* hükümdar ve şef — ki esas itibarile mürekkep bir kelimedir — kelimesini buluruz. Çin metinlerine göre *S h a n - y u* büyük ve geniş demektir. Bu işaretin alelâde telâffuzu *Can-yu*'dur. Yalnız bu unvan mânasında *S h a n - y u* denir. Her iki telâffuz şekliyle de bu kelimenin türkçe olduğu izah edilememiştir. Bu o kadar mühim değildir. Fakat *Bumin* unvanının intihabı, *Türk* kavmini birleştirenin kendisini *Hiung-nu*'ların devamı telâkki etmesi ve fakat bunlardan ayrı bir dil konuştuğunu hissetmesi bakımından çok şey ifade eder. Zira *İ l - q a g a n* unvanını taşıyan kimse de aşikâr olarak bir zamanki *Shan-yu*'nun vazifelerini görecekti. Amma unvanı millî bir şuurla türkçeye çevrilmiştir.

Hun imparatoriçesinin unvanı *Yan-shi* idi. *Bumin* esas zevcesine *Ko-ho-tun* adını verdi. Bu da *Gagatun* demektir ve uygurcadaki *g a t u n*, prenses, bayan, zevceye tekabül eder. Hunca mukabiline uymayan ikinci kelime de budur.

Shi-ki, gösterilen *Hunlar*'ın büyük ricalinin unvanları da, *Wei-shun*'lardan öğrendiğimiz *Türk* unvanlarından büsbütün başkadır. Maamafih bunda şaşılacak bir taraf yoktur. Çünkü arada 700 senelik bir fasıla vardır.

Yukarıda zikredildiği veçhile *Çinliler*'in *Türkler*'i, yaşlılara hürmetsizlikte *Hunlar*'la mukayese edişleri de, *Türkler*'in *Hun* olmadıklarına delildir.

Demin zikri geçen *Selenga*'daki mezarlar cenuba müteveccih tirler. Fakat *Shi-ki*, *Shan-yu*'nun tacını, yüzü şimale çevrilmiş olarak aldığını kaydeder. Halbuki *Uygurlar*'ın esas cihetlerinin şark ve başka bir zamanda da cenup olduğunu biliyoruz. Binaenaleyh her ikisi de güneşin tayin ettiği cihetlerdir. Bu gibi cihetler, din görüşleri tarafından tesis edilirler ve âdet olarak içinden çıktıkları dinden daha fazla payidar olurlar. Bu cihetler bir memleketin hususiyeti veya ana yasası kadar kolaylıkla değiştirilemezler. *Türkler*'le *Hiung-nu*'lar arasındaki mühim farklardan biri de budur.

Mao-tun yani *Wutun-Bagatun*'lar, *Lon-lan* kavminden mada bir de *Hu-kie*'leri — eski sureti telâffuz *Kno-Kibt* — (B. K. 85 ve 73) teshir etmiştir. Bu *Hu-kie*'ler, *Kao-lu* kavimlerinden biri olan *Hu-ku*'larla — eski sureti telâffuz *G'ug-Kut* (*Wei-shu*) — (B. K.

120 ve 427) aynı bir milletti. Bu, *Uygur* isminin en eski zikredilişi olarak telâkki olunur. Sonraları, M. S. 50 senelerinde *Hiung-nu'*lardan *Wu-kie* — eski telâffuz *Ne-kiet* — (B. K. 1288 ve 73) adlı bir kavmin teshir edildiğini öğreniyoruz ki, bu da *Uygurlar* demek olsa gerektir. Bu itibarla *Hiung-nu* ve *Uygurlar* bir ve aynı millettten sayılamazlar.

Fakat *Türk* lehçeleri bakımından hâlâ izah edilemeyen bir çok *Hun* kelimeleri nereden gelmişlerdir? Yukarıda zikrettiğimiz *Bumin* devrindeki lisan ayrılığının mânası nedir? *Çin* vakanüvisleri tarafından *Türkler'*in menşei hakkında verilen haberlerde emniyet-sizlik ve efsanenin menbai nedir? *Orhun* kitabelerinde *Hun* menşei hakkında hiç bir kayıt yoktur. Modern *Çin* âlimleri (meselâ *Toun-Yuan* lûgati) 5 inci asırda *Altaylar'*a kaçan *T'u-Kiu'*ları muhtelif yabancı kavimlerin ahfadı olarak telâkki ederler.

Hunca ile *Türk* lehçeleri arasında esaslı dil ayrılıkları mevcut ise — ki bu husustaki malûmatımız henüz pek noksandır — acaba hunca daha ziyade moğolcaya takaddüm eden bir dil olamaz mı? *F. Wirth'*in «*Atılânın şeceresi*» isimli eserinde izahını yaptığı bazı isimler — hiç olmazsa eski zamanlar için — türkçeden ziyade moğolcaya kabili ircadırlar.

*Hiung-nu'*lar hem *Türklerin*, hem de *Moğolların* ecdadının bir kısmıdır :

Diğer taraftan zikri geçen deliller *Türkler'*in *Hiung-nu'*ların neslinden geldiğini inkâr ettiremez. Acaba *Hiung-nu'*lar 5. inci asırdaki 16 imparatorluk devrinde birbirleriyle kanlı harpler yapan ve 10. uncu asırdaki 5 h a n e d a n devrinde teşekkül eden bu iki kavmin de ecdadı olabilirler mi? *Moğol* adının *T'ang* devrinde yani 7. nci asırda müstamel olmasına rağmen, böyle bir iddiada bulunmağa cesaret edeceğim. *Türk* ve *Moğol* lûgatlerinde o kadar çok benzerlikler var ki «irae» nazariyesiyle iktifa etmeğe imkân yoktur. Hattâ gramer ve kelime teşkili unsularında o kadar benzerlikler mevcuttur ki, bugün iki ayrı dil olan bu iki şivenin tarihî zamanlarda aynı bir dilden, yani *Hiung-nu* dilinden ayrılmış olduklarını kabul etmek istiyorum.

Hiung-nu dilini daha geniş mânada telâkki etmek ve *Altay* dil ailesiyle aynı telâkki etmek, o kadar mühim değildir. Bu lisan zümresinin her lehçesi için tek bir ana dil kabul etmek ise sadece yardımcı bir ameliyede bulunmak olur. Eğer, bu *Altayana* dilini mefhumunu ele alıp ihtiyatla işe başlarsak, bu takdirde İn-

do-germen, Çin, Tibet, Ur ve diğer lisan unsurlarının japonca, tun-guzca, goldca, yurcen ve sair *Altay* dillerini teşkil etmek için *Pro-to-hunca*'nın aksamı ile karışıklarını unutmamak lâzım gelir. Bunlar öyle tesirlerdir ki, *Türk* ve *Moğol* dillerinin husulünde şahsen öz olan kavme dair malûmata erişememişlerdir.

Moğolcanın da *Hiung-nu* dilinden çıktığı kanaatini takviye etmek için size huncadaki bir kaç mongolizmi tekrar edeyim:

Moğolcanın fonetik hususiyetlerinden biri de genişleyip dağılmadır.

Parlaklık için gigen denildiği gibi gegen de denilebilir. Bu hususta huncadan ve eski türkçeden de misaller bulunabilir. *Hirth*, *Mao-tun* adını *Baxatun* veya *Batun* diye iki türlü okumak istediklerini göstermiştir. Bunların her ikisi de aynı bir kelimedir. Yalnız birinci şekilde genişletilmiştir.

Bu genişletmeğe eski türkçede hükümdar unvanı olan Gan yanında Gagan'ın ve Gatun'un yanında Gazatun'un bulunuşu misal olarak gösterilebilir. Bu şekilde Çin annalleri 6. ncı asırdaki *Türkler* hakkında kaydederler. *Turfan* yazılarında *quan* kelimesi yanında kan da mevcuttur. Fakat sadece Gatun vardır.

Gagan unvanının *Pei-Wei*'lerce de kullanıldığını *Boodberg* isbat etmiştir. Gatun ve Gagatun'daki Tın'ın bir müennes eki olması lâzım gelir, *P. Pelliot* (*Journal Asiatique*, 1930 s. 260). Qagan'daki yeni son ek tun önünde kaybolması tipik moğolcadır.

6. ncı asrın ikinci yarısında *Pei-Chou* devletinin *Hun* hükümdarı *Yu-Ven-Cho*'nun diğer adı *Tou-lut'u* idi. Eski sureti telâffuzu *d'au-luo-tout* bu da törtü'nün diğer bir şeklidir.

Burada türkçe-moğolca törü «kanun» kelimesi ve halis *Moğol* sıfat, son eki olan tu bulunuyor.

Bundan kanuna Loyal, mânası hâsıl olur.

Eğer ou-t'uat ile türkçe ordu arasında bir ayniyet varsa, bu takdirde bu kelimenin sonunda t ile yapılan bir *Moğol* cem şekli mevcut olur. Bu şekle *Turfan* yazılarında da tangin «prens» unvanının cemi olarak tagit (bu unvan *Pei-Wei*'lerce de müstameldi) şekliyle rastlanır. T ile yapılan moğol ceminin tabiatile at ile yapılan arapça cem ile hiç bir alâkası yoktur. Bu devirde *Araplar*'ın *Orta Asya*'daki tesirleri şayanı kabul olamaz.

Hunca bir kelime olan ve ki-tsi-kie'de kullanılan tou-lo — eski telâffuzu d'ou-lak — (B. K. 1015 ve 566) kelimesinde *de Groot*, moğolca dara kelimesini keşfeder.

Huncadaki tangir ve gut'un türkçeden maada moğolcada da malûm olduğunu daha evvel zikretmiştim.

Nihayet *Türk* ve *Moğol* dillerinin benzerlikleri üzerinde kısaca duralım. Seda âhengi tamamiyle müşabihtir. Yazı moğolcasında nasıl arkada a, o ve u ve önde ü ve a, ö sadalı harfleri gelirse, ve indifferent'in sadalısi mevcut ise, bunlar aynen *Taranci* ve *Çagatay Türk* lehçelerinde de vardır.

Moğolcadaki zaman ekleri türkçedekilerini çok hatırlatır. Mefülünbih — yine yazı moğolcasından bahsediyorum — tıpkı türkçede zamirlerde olduğu gibi y ile teşkil edilir. Y in ile yapılan muzafünileyh, aynen türkçedeki sonunda nasıl g olmayan zamir gibidir, yani tıpkı bugünkü *Anadolu* lehçesinde olduğu gibi; a ile yapılan mefulünileyh *Göktürk* kitabelerinde olduğu gibi *Turfan* yazılarında ve *Anadolu* türkçesinde de mevcuttur. Lokation türkçede olduğu gibi da ile yapılır. Aca ile yapılan aquatif, ca-cà ile yapılan uygurcadaki şekli hatırlatır. *Türk* kitabelerinde olduğu gibi bin ile yapılan ablatif, moğolcada yoktur.

Şahıs zamirlerinden birinci şahsın benzerliği calibi dikkattir. Hida ve hi türkçede ban'dır; burada hà parçalanmıştır ve hi, hiz ve ha'dan ibaret bir çifttir.

Şart sigası, şark ve *Anadolu* türkçelerinde olduğu gibi, sa ile teşkil edilir.

İsme takılan ki, şekli moğolcada «bir yerde bulunan, bir şeye raci» mânalarına gelir. Bunlar şüphesiz ki, aynı şekillerdir.

Her iki dilde de isimlerin nomina actoris'i pek çok ci soneki ile teşkil edilir.

Her iki lisanda da lig (ile mücehhez) edatı mevcuttur. Bu gramer benzerliklerini daha geniş mikyasta göstermek mümkündür. Bunlar kelime benzerliklerinden daha muknidirler. Çünkü kelimelerde bunların ödünç olarak mı alındıkları, yoksa esasta bir akrabalığın mı mevcut olduğu daima şüpheyi mucip olur.

Binaenaleyh iki dil arasında büyük bir sıhriyet mevcuttur. Yalnız bu sıhriyet bunları sadece iki muhtelif şeyler telâkki ettirecek kadar yakın değildir.

Yukarıda mevzuubahs ettiğim malzemeye istinaden şu neticelere vardığımı zannediyorum: Tarihî emareler *Türkler*'in *Hiung-nu*'ların muayyen bir kolundan geldiklerine inandırıyorlar. Fakat 4-6 ncı asırlarda şimalî *Çin*'i ele geçirmek için mücadele eden kavimlerin çokluğu yüzünden, *Türkler*'i *Hunlar*'ın tam ahfadı olarak telâkki etmek mümkün değildir. *Hiung-nu*-lar *Türkler*'in ecdadı-

nın sadece mühim bir kısmını teşkil ederler. Lisanî sebepler bu tarihî mülâhazaları teyit ediyorlar. Yeni bir kan halitası ve başka bir tarihî mukadderat neticesinde yeni bir millî birliğe erişen ve kısmen aynı ecdada, *Hiung-nu*'lara kabili irca olan diğer bir kavim *Moğollar*'dır. *Moğollar* hakkındaki tarihî vâkıaları derinleştirmiyeciğim. Çünkü bugün burada her şeyden evvel *Türkler* mevzuubahstir. Fakat buna rağmen *Moğollar*'ı, hiç olmazsa lisan bakımından, mülâhazalarımızın içine almış bulundum. Bunu yapmaktan maksadım, onların da *Hiung-nu*'ların yegâne ahfadı olarak ve bunlarla aynı telâkki etmemek lâzım geldiğini göstermek içindi.

Bu neviden bir telâkki için en güzel isbatı, *Landsberger*'in en yeni keşiflerinde buluyoruz. Konferansında *Landsberger* 2. nci asırda *Anadolu*'da yaşayan ve hükümdarlarının adı kısmen *Moğol* karakterinde olan bir kavimden bahsetti. Garpta yaşayan bu kavim ne gibi hususî unsurları haiz idi? Bu hususta henüz bir şey söylenemez. Fakat *Landsberger*'in bu kavimde henüz *Türklüğe* ve *Moğolluğa* ayrılmamış bir *Altay* kavminin ceddini keşfetmiş olduğuna inanabiliriz.

Feyzi KURTOĞLU (İstanbul) : **XVI. Asırda Hind Okyanusunda Türkler ve Portekizliler:**

XVI. inci asırda Türk denizciliği :

XV. inci asır Türk denizcilerinin Venedik, Cineviz ve onlarla ekseriya müttelik olan Senjan şövalyeleri, Papa'nın yolladığı Haçlı filolarıyla Ege denizi adalarına ve kıyılarına hâkim olmak için yapılan mücadelelerle doludur. XVI. nci asırda ise, Türk denizcilerinin hasımlarını yenerek, Ege denizine ve hattâ bütün Akdeniz'e hâkim olduklarını görüyoruz: XVI. nci asır başlarken, Türk İmparatorluğu ile Venedik arasında 1498 - 1502 harbi yapıyordu. Türk donanması, Venedik ile müttelikleri Fransa, Senjan şövalyeleri ve Papa'nın filolarını 12 Ağustos 1499 da Navarin limanı civarında büyük bir mağlûbiyete uğratmışlardı. Venedikliler'in O m ü e l l i m Z o n ş i y o m u h a r e b e s i adını verdikleri bu muharebede, Burak Reis şehit düştü; fakat meşhur Türk, deniz kahramanı Kemal Reis düşmanı kaçmağa mecbur etti. Üç yıl süren bu harbin neticesinde, Venedikliler mağlûbiyeti kabul ettiler. İstanbul'da yapılan muahede esnasında Sadrazam Âli Paşa, Venedikliler'e şöyle diyordu: «Şimdiye kadar deniz sizin nişanlınız idi; fakat bundan sonra bu hak sizden ziyade bize aittir.»